

Op naar onvolprezen onderzoek in het hoger onderwijs *

Pieter J.M. Verschuren

Inleiding

Opnieuw ventileert de auteur meteen al in de eerste de beste zin en in de titel van zijn repliek een merkwaardige onjuistheid. Hij spreekt over het ‘voortzetten van een oude discussie’ (Christis 2021b). Wat ik me echter slechts herinner zijn een of twee vluchtige gesprekken bij het kopieerapparaat. En in de zin daarna verwijst hij naar een hoofdstuk waarin deze discussie eveneens zou hebben plaatsgevonden (Christis & Fruytier, 2013). Maar bij een snelle inspectie ook daar geen spoor van deze discussie. Al eerder bleek de auteur het met zijn verwijzingen niet zo nauw te nemen. Ook hierna zullen we dat helaas nog vaker zien. Een tweede waarschuwing vooraf betreft het grote aantal zaken die de auteur naar voren brengt in zijn artikel (Christis 2021a). Zaken waarvan bovendien de relevantie vaak allerminst duidelijk is. Daardoor dreigden we eerder al door de bomen het bos niet meer te zien en de draad te verliezen. Dit wordt nu nog versterkt doordat hij in zijn ruim elf pagina’s lange repliek daar nog flink wat nieuwe zaken aan toevoegt (Christis 2021b). Door dit alles zouden we bijna vergeten dat hij in zijn bijdragen welgeteld twee punten wil maken: (1) Naast idiografisch- is ook nomothetisch praktijkgericht onderzoek van belang. (2) Ontwerpen staat gelijk aan verklaren, zodat daar geen aparte methodologie voor nodig is. Zoals de lezer en de auteur intussen (kunnen) weten ben ik het met het eerste punt eens, met het tweede niet. In het restant van deze dupliek ga ik in twee aparte paragrafen achtereenvolgens op beide punten in.

1. Naast idiografisch ook nomothetisch praktijkgericht onderzoek.

Zoals gezegd (Verschuren 2021) ben ik al lange tijd overtuigd van het belang van nomothetisch praktijkgericht onderzoek. Hierover dus wat mij betreft geen discussie. Wel discussie behoeven diverse onjuistheden en ongerijmdheden in de redeneringen en beweringen die de auteur dacht nodig te hebben om zijn ‘ontdekking’ onlangs van genoemd belang te staven. Dacht, want van meerdere van deze redeneringen en beweringen ontgaat mij ten ene male de relevantie voor het punt dat hij wil maken (zie boven). En een deel van zijn redeneringen en beweringen is ook overbodig.

De volgende zaken in zijn repliek op dit punt loop ik hieronder kort na: (a) causaal onderzoek, (b) externe validiteit, (c) de aard van praktijkgericht onderzoek, en (d) de typologieën van Stokes en Verschuren.

(a) *Causaal onderzoek*: In zijn repliek (Christis 2021b), net als in zijn artikel (Christis 2021a), beweert de auteur dat je andere oorzaken moet uitschakelen, oftewel ervoor moet controleren, bij de vraag of X een effect heeft op Y. Nu gebeurt dit in een klassiek experiment automatisch of liever gezegd impliciet. Dit in zoverre je hier (minimaal) twee groepen creëert die op één

---

Dit is een dupliek als reactie op een repliek van Christis: Praktijkgericht onderzoek; de voortzetting van een oude discussie. Pre-publicaties Tijdschrift voor Hoger Onderwijs, oktober 2021.

en slechts één punt van elkaar verschillen, de veronderstelde en tevens te verifiëren oorzaak (zeg X) van iets (zeg Y). Maar dat is wat anders dan te zeggen dat je voor andere oorzaken moet controleren. Je hoeft in een experiment die andere mogelijke oorzaken niet eens te kennen, laat staan dat je er doelbewust voor controleert. En in het niet-experimentele onderzoek, ook wel aangeduid als het correlatieve design, is het controleren voor andere oorzaken al helemaal niet in beeld. Tenzij deze andere oorzaken toevallig óók een substantieel effect hebben op de te onderzoeken oorzaak, het bekende geval van spurious correlation. Ik spreek hier met opzet van een substantieel effect, want bij een zwak effect is de spurious correlation al gauw verwaarloosbaar. Rekening houden met deze versturende derde variabelen, door de auteur confounders genoemd, zet dan weinig zoden aan de dijk (zie Verschuren 1991).

Naar aanleiding van mijn eerdere kritiek (Verschuren 2021) dacht de auteur zich er in zijn repliek uit te redden met niet of nauwelijks te volgen en bovendien volstrekt niet ter zake doende nieuwe verhalen over zaken als regressieanalyse, errortermen, data-condense en homoscedasticiteit. Deze rimram draagt niets bij aan zijn betoog, integendeel, fungeert als rookgordijn dat het zicht op de zaak vertroebelt. Verder laat een en ander eens te meer zien dat voor een verantwoorde behandeling van de complexe materie van causaal onderzoek heel wat meer kennis en inzicht nodig zijn dan wat de auteur hier laat zien. Vandaar mijn eerdere ‘de klok horen luiden’.

De auteur vraagt zich in zijn repliek af waarop ik mijn oordelen hier baseer. Ik verwijs hem slechts naar mijn dissertatie die exclusief gaat over de methodologie van causale analyse (Verschuren 1980), en naar een lijvige monografie eveneens over causaal onderzoek (Verschuren 1991).

(b) *Externe validiteit*: De auteur zegt dat ik ten onrechte beweer dat hij externe validiteit ziet als een noodzakelijke voorwaarde van wetenschappelijk onderzoek (Christis 2021b, p. 3). In zijn eerdere artikel in dit tijdschrift lezen we echter: ‘Maar het onderzoek [...] is van wetenschappelijke aard en moet *dus* voldoen aan de kwaliteitscriteria van wetenschappelijk onderzoek (interne en *externe validiteit*...)’ [cursiveringen van mij; pv] (Christis, 2021a, p.60). En iets verderop nogmaals: ‘Wanneer je [...] de eis stelt dat het [onderzoek; pv] wetenschappelijk en *dus* intern en *extern valide* moet zijn [... et cetera]’ [cursiveringen van mij; pv] (Christis 2021a, p. 60). Niet mijn bewering, maar zijn ontkenning is dus onterecht. Aansluitend lezen we: ‘Verschuren haalt hier volgens mij onderzoeksdesign (selecteren onderzoekseenheden) en methoden van dataconstructie (selectie waarnemingseenheden) door elkaar, dat wil zeggen, het generaliseren van een case naar een populatie en het generaliseren van waarnemingseenheden naar een case. [...et cetera]’ (Christis 2021b, p. 4). Opnieuw kwalijke rookgordijnen. We hebben het hier toch over (de methodologie van) onderzoek? (zie de titel van Christis 2021a). Welnu, ook in het gros van het praktijkgericht onderzoek heeft de onderzoeker te maken met een steekproef, en dus met de kwestie van externe validiteit. In dat opzicht is ook een opmerking van de auteur iets verderop bepaald cryptisch te noemen. Hij schrijft: ‘Bovendien komen we in toegepast onderzoek wel het probleem van de representativiteit van je waarnemingseenheden, maar niet het probleem van externe validiteit tegen’ (Christis 2021b, p. 4). Dat is knap; waar anders is representativiteit (representatief voor grotere gehelen, waar anders voor?) voor nodig dan voor het generaliseren naar tijdruimtelijk grotere gehelen, kortom voor externe validiteit? Het zijn dergelijke ongerijmdheden die je bij de auteur vaker tegenkomt en die, onder andere, het lezen van zijn teksten tot een lastige en vaak onbevredigende klus maken.

(c) *De aard van praktijkgericht onderzoek*: In zijn repliek uit de auteur twijfels over de juistheid om in de wetenschap als criterium van waarheid te nemen ‘overeenstemming met de zintuiglijk waarneembare werkelijkheid’ (Christis 2021b, p.2). Dit is in de wetenschap anno 2021 een algemeen aanvaard criterium, dat je dan ook in elk zichzelf respecterend methodologisch handboek kunt tegenkomen. Het beoogt niet alleen de onderzoeker een controleerbaar waarheidscriterium te verschaffen. Ook dient het om paranormale zaken buiten de deur te houden, te weten zaken als godsdienstige opvattingen en beweringen van waarzeggers en andere occulte lieden. Buiten de deur houden betekent hier dat we die zaken niet als basis of input (data) te nemen voor wetenschappelijke uitspraken.

Volgens de auteur ga je in plaats daarvan ‘... in empirisch onderzoek op zoek naar de feiten’ (Christis 2021b, p. 2). Geheel tot je dienst, maar wat zijn feiten anders dan resultaten van zintuiglijke waarneming? En volgens hem moeten we om aan data te komen vaak meten.

Precies, en wat is meten anders dan zintuiglijk waarnemen? Voor alle duidelijkheid, veelal nemen we met het blote oog (en oor) waar. Maar vaak ook moeten we onze waarneming ondersteunen met waarnemings- en meetinstrumenten zoals een microscoop, verrekijker, duimstok, thermometer, en tegenwoordig ook allerlei digitale scannings- en meetapparatuur. En het Higgs deeltje dan waarvan het bestaan volgens de auteur (slechts) op een theorie berust? Of dit laatste waar is kan ik niet overzien. Wel meen ik te weten dat de meesten van ons dit pas als een voldongen *feit* zien als het deeltje daadwerkelijk is waargenomen, respectievelijk waarneembaar is gemaakt. Kortom, het is erg vreemd, absoluut uniek en tekenend dat de auteur hier het criterium van zintuiglijke waarneming in twijfel trekt.

Even verderop in zijn repliek zien we daarnaast voorbeelden van een onjuiste voorstelling van zaken en dito verwijzing naar andermans werk. Hij schrijft: ‘Ik trek uit dit alles de conclusies (1) dat toegepast onderzoek, alhoewel het over één case gaat, iets totaal anders is dan een casestudie (zie ook Gerring, 2006), (2) dat de designs van fundamenteel onderzoek ongeschikt zijn voor toegepast onderzoek [... et cetera]’ (Christis 2021b, p. 4 en 5). En nog iets verderop lezen we: ‘Verschuren vindt dat diagnostisch onderzoek, omdat het over een case gaat, hetzelfde is als een casestudie [...]’. En ook: ‘Het boek van Verschuren & Doorewaard dwingt studenten die toegepast onderzoek uitvoeren te kiezen uit een van de designs van fundamenteel onderzoek’ (Christis 2021b, p. 5). Het loont de moeite om deze vier punten een voor een even na te lopen en van commentaar te voorzien.

Punt 1: Hoezo gaat toegepast onderzoek over één case? De auteur definieert vrijwel geen van zijn begrippen, waardoor het niet zelden raden blijft voor de lezer. Maar uit de context valt af te leiden dat hij met een case een waarnemingseenheid of misschien ook een onderzoekseenheid bedoelt. Hij ziet onderzoek dan als een één op één relatie tussen professional en cliënt (de case in zijn woorden), en noemt dit ‘toegepast onderzoek’. Zoals eerder beargumenteerd is het heel vreemd om dit een onderzoek te noemen. Ondanks mijn met voorbeelden toegelichte uitleg dat dit sterk afwijkt van het bestaande areaal van praktijkgericht onderzoek (Verschuren 2021, p. 5), gaat de auteur doodgemoedereerd en zonder ook maar één tegenargument te noemen verder met zijn dwaling. Een van de gevolgen hiervan is dat het overgrote deel van de methodologische literatuur niet van toepassing is op zijn ‘toegepast onderzoek’, en dat hij op zoek gaat naar een ‘eigen methodologie’ die te treurig is voor woorden.

En zijn bewering dat ‘onderzoek heel wat anders is dan een case study’ is eveneens heel vreemd. Het hangt er maar helemaal van af welke onderzoeksstrategie de onderzoeker kiest. Neemt zij of hij als strategie een case study dan is de bewering per definitie onjuist. Maar ik vermoed dat voor de auteur een case study louter betekent dat je één case, of hooguit enkele

cases, onderzoekt. Deze opvatting is zijn goed recht, maar eerder betoogde ik dat dit een weinig zinvolle voorstelling van zaken is. Veel effectiever is het om het fenomeen case study op te vatten en uit te werken als een onderzoeksstrategie (Verschuren 2003). Dat is ook precies wat er, onder andere, gebeurt in het door hem bekritiseerde Verschuren & Doorewaard (2015).

Punt 2: Dat de ‘designs van fundamenteel onderzoek’ ongeschikt zouden zijn voor toegepast onderzoek is om meerdere redenen een onzinnige bewering. Zie hiervoor punt 4 hierna. En voor meer uitgebreide informatie hierover zie Verschuren 2009.

Punt 3: Dat ik zou vinden dat een diagnostisch onderzoek hetzelfde is als een case study zuigt de auteur uit zijn duim. Hij geeft daarvoor niet voor niets geen vindplaats, want die bestaat niet. Het woord case study of iets wat daarop lijkt komt in mijn reactie zelfs in het geheel niet voor. Bovendien, voor mij duidt de woordcombinatie diagnostisch onderzoek op een bepaald onderzoeksdoel, te weten het stellen van een diagnose, terwijl de term case study zoals gezegd slaat op een onderzoeksstrategie. Dit maakt zijn bewering tot een zinledige.

Punt 4: Hoezo dwingt Verschuren & Doorewaard studenten ergens toe? In dit boek worden vijf onderzoeksstrategieën (bij de auteur designs geheten) gepresenteerd, waaronder de zojuist genoemde case study. Bij mijn beste weten zijn dit de verreweg belangrijkste en meest gebruikte onderzoeksstrategieën. Dit ongeacht of het een theorie- dan wel een praktijkgericht type onderzoek betreft, al worden sommige van deze strategieën meer voor het een, en sommige meer voor het ander ingezet. Zo werkte ik eerder min of meer uitvoerig uit wanneer meerdere van deze vijf onderzoeksstrategieën uitstekend, en sommige andere minder, geschikt zijn voor praktijkgericht onderzoek (Verschuren 2009). Volledigheidshalve noem ik daarnaast nog participatieve onderzoeksstrategieën die, zij het vooralsnog op beperkte schaal, eveneens voornamelijk in het praktijkgericht onderzoek worden toegepast (zie Verschuren 2021, p. 3).

Het is andermaal erg vreemd en ook wel veelzeggend dat de auteur de vijf onderzoeksstrategieën in Verschuren & Doorwaard betiteld als ‘designs voor fundamenteel onderzoek’. Er is geen enkele professionele methodoloog of onderzoeker te vinden die dit doet, en geen methodologiehandboek dat dit bevestigt. Het is dan ook niet toevallig dat de auteur er ook geen enkel argument voor geeft, want dat valt ook niet te leveren.

(d) *Typologieën van Stokes en Verschuren*: Over dit punt kan ik kort zijn, en wel om twee redenen. (1) In mijn reactie (Verschuren 2021) heb ik niets gezegd over een typologie van Stokes; zijn naam komt in mijn verhaal niet eens voor. Sterker, voordat de auteur deze naam noemde had ik nog nooit van hem en zijn typologie gehoord. Het hele verhaal over Stokes hoort dan ook helemaal niet thuis in de repliek van de auteur, en is daar dus louter ballast. Maar voor de goede orde, ik heb helemaal niets tegen deze typologie en als de auteur er gelukkig mee is heeft ie mijn zegen.

(2) Een logische consequentie van punt 1 is dat de presentatie van mijn typologie uit 2012 helemaal niet bedoeld is, kan zijn, als alternatief voor die van Stokes zoals de auteur klaarblijkelijk denkt. Ik beoogde er onder andere mee te laten zien dat het belang van nomothetisch praktijkgericht onderzoek, naast dat van idiografisch onderzoek, sinds jaar en dag door mij wordt onderkend. Als de auteur er liever geen gebruik van maakt, geen probleem. Ook voor de twee punten die hij wil maken, genoemd aan het begin van deze dupliek, maakt dit mijns inziens verder niet uit. Alleen wel jammer van de ruim vier pagina's tekst die hij hieraan besteedt.

Één punt verdient in dit verband wel even aandacht. Het betreft de opmerking van de auteur dat idiografisch ofwel geval-specifiek theoriegericht onderzoek (type I in mijn typologie) een interne tegenspraak bevat. En dat is ook zo, als je tenminste theorie opvat als gericht op algemeen geldende uitspraken zoals de auteur doet. Maar ik doe dat niet, de lezer en de auteur leze er mijn tekst nog eens op na. In mijn opvatting betreft het hier een glijdende schaal. Dat wil zeggen dat theorieën kunnen variëren van case-specifiek via theorie met een ruimer bereik, de beroemde middle range theorieën van Merton, naar algemeen geldend. Maar als de auteur liever vasthoudt aan zijn opvatting van algemene geldigheid van theorieën, hij gaat zijn gang.

2. Ontwerpen is gelijk aan verklaren

Ook hier wil ik het kort houden. In dit geval is de reden dat de auteur op dit tweede punt dat hij wil maken voor een aanzienlijk deel herhaalt wat hij eerder in zijn artikel over deze kwestie schreef (Christis 2021a). Alsof de lezer zo kort van memorie is. Het belangrijkste wat ik daarover te zeggen heb is daarom in mijn eerste reactie al wel gezegd (Verschuren 2021). Misschien toch nog twee opmerkingen. 1. De auteur suggereert dat ik de ontwerpcyclus uit de interventiecyclus wil halen (Christis 2021b, p. 11). Zoals de lezer en de auteur in mijn teksten kunnen nagaan wil ik dat helemaal niet, in tegendeel. Het is de auteur zelf die spreekt over ‘eruit halen’, niet ik.

2. Voor de auteur is ontwerpen, houd je vast, het ‘zoeken naar oorzaken van gewenste gevolgen’. Stel nu dat je een nieuw type printer wilt ontwerpen. Ik vrees dat de onderzoeker die dit ontwerpproces wil ondersteunen met een ontwerpgericht onderzoek er weinig aan heeft als hij moet gaan ‘zoeken naar oorzaken van gewenste gevolgen’. Dat is geen toeval, ‘zoeken naar de oorzaken van gewenste gevolgen’ is zinledige wartaal. En dit vervolgens ook nog gelijkstellen aan verklaren is, met alle respect, klinkklare onzin. De auteur denkt door puur formeel redeneren iets zinnigs te kunnen zeggen over hoe je moet ontwerpen, en over wat de betekenis van verklaren is. Woorden, niets dan woorden, waar een onderzoeker helemaal niks aan heeft. En als je geen verschil ziet tussen een bestaand probleem oplossen enerzijds, en het bedenken en verder ontwikkelen van iets nieuws wat nog niet bestaat anderzijds, dan ben je ziende blind en horende doof. Daar wil ik het graag bij laten.

Conclusies en aanbevelingen

De slotsom is dat we hier te maken hebben met teksten die zowel inhoudelijk als argumentatief zeer zwak zijn, welwillend uitgedrukt. Inhoudelijk zwak niet alleen doordat uiterst minimaal van de beschikbare relevante methodologische publicaties gebruik is gemaakt. Tot overmaat blijken veel beweringen en verwijzingen niet te kloppen zo niet faliekant bezijden de werkelijkheid te zijn, en houdt de auteur er wezensvreemde, door weinig professionele methodologen en onderzoekers gedeelde opvattingen op na. En argumentatief zwak omdat veel passages en redeneringen irrelevant dan wel redundant zijn, en de auteur in zijn verwoede pogingen om op alle fronten zijn gelijk te halen vaak in herhaling valt en wild om zich heen slaat. Dit terwijl een oude wijsheid zegt: wie geschoren wordt moet stilzitten.

Met praktijkgericht onderzoek is een belangwekkend thema aangeboord. Het is precies op dit vlak dat hogescholelen bezig zijn een eigen identiteit op te bouwen die hen onderscheidt van universiteiten. De vraag is alleen hoe dit onderzoek en het onderwijs daarin het best kan

worden ingericht. In mijn eerste reactie gaf ik al het advies om maximaal in te zetten op overdracht van de methodologie van praktijkgericht onderzoek, en op een training in de interventie- en ontwerpmethodologie (Verschuren 2021, p.11 en 12). Daarnaast het klemmende advies om zich hierbij terdege te oriënteren op, en de keuze van het soort onderzoek af te stemmen op het praktijkgericht onderzoek zoals dat aan talrijke afdelingen en instellingen voor onderzoek in Nederland plaatsvindt (Verschuren 2021, p. 5). Zoeken naar een eigen methodologie zoals dat nu gebeurt, is een heilloze weg, die al tot veel verwarring en onvrede heeft geleid en in de toekomst nog zal leiden als men op deze voet verdergaat. Daarbij zou ik als stip op de horizon willen meegeven de drie tot vier jaar, een equivalent van 5000 tot 7000 uur, die we voor de opleiding van een beroep als timmerman al gauw nodig vinden. Dit maakt duidelijk dat universiteiten en hogescholen met hun slechts enkele honderden aan het leren doen van onderzoek bestede studie-uren, veel en veel te licht denken over wat er bij een verantwoorde manier van onderzoek doen komt kijken. Dit met als lichtend voorbeeld de bedrijfskundige Christis. De resultaten hiervan, ook op universiteiten, zijn er dan ook naar.

In aanvulling daarop is het bij de inrichting van onderwijs en onderzoek in het hbo belangrijk om gebruik te maken van het op universiteiten aloude en beproefde principe van schering en inslag. Het betekent dat je onderwijs en onderzoek zo inricht dat ze maximaal van elkaar profiteren. In het geval van hbo-instellingen betekent dat mijn inziens twee dingen. Allereerst is het goed om idiografisch praktijkgericht onderzoek te verrichten (type II uit de typologie). Dit is enerzijds nodig omdat dit het type onderzoek is dat afgestudeerden in hun latere beroepspraktijk zelf geacht worden te kunnen uitvoeren, respectievelijk om de resultaten van andermans onderzoek optimaal te kunnen benutten (zie Verschuren 2021). Anderzijds geeft dit onderzoek gelegenheid aan studenten om te leren onderzoeken in de vorm van leeronderzoeken en stageplaatsen. Het is dan ook de methodologie van dit type onderzoek die bij onderzoekvakken aan studenten moet worden overgedragen. Maar daarnaast is het nodig om op hbo-instellingen ook nomothetisch praktijkgericht onderzoek (type IV) uit te voeren. Dit teneinde de inhoudelijke studievakken steeds te kunnen blijven voorzien van updating en nieuwe kennis en inzichten.

De opzet van mijn beide weerwoorden was en is de lezer te behoeden voor slechte, onjuiste of ronduit onzalige ideeën bij het doen van onderzoek, respectievelijk het inrichten van haar of zijn onderwijs daarin. Dit om aldus bij te dragen aan de opbouw van ‘onvolprezen praktijkgericht onderzoek’ op universiteiten en vooral ook hogescholen in de toekomst.

Literatuurverwijzingen

- Christis, J. (2021a). Praktijkgericht onderzoek als methodologisch probleem. *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, 39, 59-74.
- Christis, J. (2021b). Praktijkgericht onderzoek; de voortzetting van een oude discussie. Pre-publicaties *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, oktober.
- Christis, J. & Fruytier, B. (2013). Onderzoeksmethodologie in de bedrijfskunde. In Ven, A. Van De (red): *Op zoek naar het andere*. Den Haag, Boom/Lemma.
- Verschuren, P. (1980). *Structurele modellen met theoretische variabelen*. Dissertatie. Nijmegen, Radboud Universiteit.
- Verschuren, P. (1991). *Structurele modellen tussen theorie en praktijk*. Utrecht, Spectrum.

- Verschuren, P. (2003). Case study as a research strategy. *International Journal of Social Science Methodology*, 6, 121-139.
- Verschuren, P. (2009). *Praktijkgericht onderzoek: Ontwerp van organisatie- en beleidsonderzoek*. Amsterdam, Boom Academic.
- Verschuren, P. (2021). Onvolprezen praktijkgericht onderzoek in het hoger onderwijs. Pre-publicaties *Tijdschrift voor Hoger Onderwijs*, oktober.
- Verschuren, P. & Doorewaard, H. (2015). *Het ontwerpen van een onderzoek*. Amsterdam, Boom/Lemma.